

Ecz. Kürşat Avcı
(01.03.1972 - 07.08.2003)

“Çerkeş (Çankırı) Yöresinde Kullanılan Halk İlaçları” isimli makale
Ecz. Kürşat AVCI'nın anısına ithaf edilmiştir.

Çerkeş (Çankırı) Yöresinde Kullanılan Halk İlaçları*

Geliş Tarihi : 09.11.2004
Düzeltilme Tarihi : 23.12.2004
Kabul Tarihi : 10.02.2005

Nurten Ezer*/Kürşat Avcı

Giriş

Türkiye, değişik iklim ve coğrafi koşullara sahip olması nedeniyle bitki örtüsünün zenginliğinin yanında, yüzyıllar boyunca pek çok medeniyeti de barındırmıştır. Bunun sonucu olarak ülkemiz günümüze kadar uzanan zengin bir halk ilacı kültürüne de sahiptir. Nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelen folklorik bilgilerin kaydedilmesi ve halk ilacı olarak kullanılan doğal kaynakların özellikle bitkilerin bilimsel olarak değerlendirilmesi gerekir. Ancak, ilaç araştırmaları için önemli kaynak oluşturan, geleneksel halk ilaçları ile ilgili çalışmalar yeterli sayıya ulaşamamıştır.

Zengin bitki örtüsüne sahip olan, Çankırı İlinin Çerkeş İlçesi daha önce halk ilacı araştırması yapılmamış bölgelerimizden biridir^{1,2}. Bugünkü ilçe sınırları içinde bulunan Hitit, Bizans ve Roma döneminden kalma pek çok kalıntı, yöre tarihinin bu uygarlıkları barındırdığını ve halk ilaçları yönünden büyük bir potansiyele sahip olabileceğini de göstermektedir. Ortalama yüksekliği 1140 m. olan Çerkeş'de genel geçim kaynağı hayvancılık ve tarımdır. Özellikle kuzey köyleri dağlık bir arazide yer aldığından, ilçe merkezi ile olan bağlantıları zayıftır. Bölge insanı coğrafi ve ekonomik zorluklar nedeniyle, uzun yıllar boyunca pek çok hastalığa kendi imkanları ile çözüm bulmak zorunda kalmıştır. Ancak ulaşımın kolaylaşması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi v.b gibi nedenlerle halk ilaçları ile ilgili bilgiler de hızla yok olmaktadır. Köyden kente göçün yoğun olduğu bölgede hane doluluk oranları % 40'a kadar gerilemiştir³.

Bu çalışmada Çerkeş İlçe sınırları içinde unutulmaya yüz tutan, halk ilacı olarak kullanılan ve pek çoğu bitkisel olan doğal kaynaklar tespit edilmiş, anket formlarına göre tespit edilen bilgiler kaydedilmiş, bitkiler toplanarak herbaryum örnekleri hazırlanmış ve tayinleri yapılmıştır. Bulgular daha önce Türkiye'de yapılmış halk ilacı araştırmaları ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

* Bu makale Ecz. Kürşat AVCI'nın Yüksek Lisans Tez çalışmasının bir kısmıdır.
* Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Farmasötik Botanik Anabilim Dalı 06100 Ankara

Materyal ve Metot

Çalışma materyalleri, Çerkeş İlçesine bağlı 67 köy ve köy altı yerleşim birimine, 1998-2000 yıllarında değişik mevsimlerde yapılan araştırma gezilerinde tarafımızdan toplanmıştır (Tablo I).

Toplanan bitki materyallerine ait herbaryum örnekleri Hacettepe Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Herbaryumunda (HÜEF) muhafaza edilmektedir.

Bilimsel gezilerin yapıldığı yerleşim birimlerinde, geleneksel halk ilaçları hakkında bilgileri olan kişilerle, hazırladığımız anket formları esas alınarak mülakatlar yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde pek çoğu bitkisel olmak üzere halk ilacı olarak kullanılan doğal kaynakların yöresel adları, kullanılış amaçları, kullanılan kısımları ve kullanılış şekilleri v.b gibi bilgiler tespit edilerek kaydedilmiştir. Halk arasında kullanılışları tespit edilen bitkilerin yetiştiği doğal ortamlarında renkli fotoğrafları çekildikten sonra toplanıp usulüne uygun olarak kurutulularak, herbaryum örnekleri hazırlanmış ve tayinleri yapılmıştır. Bu bitkiler başlıca “Flora of Turkey and the East Aegean Islands” ve “Flora Europaea” esas alınarak tayin edilmiştir^{4,5}. Ancak bitkisel kaynaklı olmayan, hayvansal ve inorganik materyallerden örnek alınmamış, sadece bilgiler kaydedilmiştir.

TABLO I

Çerkeş İlçesinde araştırma gezilerinin yapıldığı yerleşim birimleri

ÇERKEŞ			
1. Merkez	18. Beyneli	35. Karamustafa	52. Kiremitçi
2. Aliözü	19. Göçük	36. Yalaközü	53. Çömlek
3. Kadıözü	20. Yıprak	37. Saçak	54. Kadıköy
4. Şeyhdoğan	21. Kirenözü	38. Yalakçukuröre	55. Dikenli
5. Çalcıören	22. Kışla	39. Hacılar	56. Bayındır
6. Kabak	23. Tohumlar	40. Hacılar yaylası	57. Dikenli yaylası
7. Avşar	24. Çağlı	41. Ahur	58. Akhasan
8. Uluköy	25. Kuzören	42. Bozoğlu	59. Yumaklı
9. Çakmak	26. Akbaş	43. Örenköy	60. Saraycık
10. Karacahöyük	27. Ahılar	44. Turbaşı	61. Saraycık yaylası
11. Dodurga	28. Örenli	45. Dağçukurören	62. Kuzdere
12. Fındıcak	29. Belkavak	46. Yakuplar	63. Dağlı
13. Yörük	30. Çördük	47. Dere yayla	64. Göynük
14. Beymahallesi	31. Yeniköy	48. Elpirek	65. Yeşilören
15. Karakoca	32. Bedil	49. Bildircin	
16. Meydan	33. Aydınlar	50. Kısac	
17. Taşanlar	34. Eğmür	51. Kısac yayla	

Sonuç ve Tartışma

Çerkeş yöresinde halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilen bitkiler tayin edilerek familya, cins ve türlerine göre alfabetik olarak sıralanmış ve bu bitkilerin yöresel adları, kullanılan kısımları, hangi hastalıklara karşı kullanıldıkları ve kullanılış şekilleri, anket formlarındaki bilgiler değerlendirilerek Tablo II'de verilmiştir. Araştırmalar sırasında bazı bitkilerin karışım halinde kullanılışları da tespit edilmiş, ancak bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır.

Halk ilacı olarak kullanılan hayvansal ve inorganik kaynaklarla ilgili yöresel adlar, kullanılışlar ve kullanılış şekilleri ise Tablo III'de verilmiştir. Ayrıca, Tablo II ve III'de yöresel kullanılışlarla birlikte, Tablo I'de verilen kullanılışların tespit edildiği yerleşim birimlerinin numaraları da parantez içinde kaydedilmiştir.

Çerkeş İlçesinde halk ilacı olarak 50 bitkisel, 8 hayvansal ve inorganik kaynağın kullanıldığı tespit edilmiştir (Tablo II,III).

Bulgularımıza göre yörede 30 familyaya ait bitkisel kaynak halk ilacı olarak kullanılmaktadır. Bu bitkilerin familyalara göre dağılımı çok çeşitlilik göstermesine rağmen, en fazla Rosaceae (6) familyasında olmak üzere, Asteraceae (3), Cucurbitaceae (3), Lamiaceae (3), Ranunculaceae (3), familyaları bitkilerinden halk ilacı olarak yararlandığı görülmektedir (Tablo IV). Bitkisel kaynaklı halk ilaçlarının % 68'zi dahilen, % 32'si haricen kullanılmaktadır. Dahilen genellikle infüzyon, dekoksiyon halinde veya doğrudan doğruya ya da haşlanarak, haricen ise lapa, merhem, dekoksiyon halinde veya dövülerek toz halinde doğrudan doğruya kullanılışlar tespit edilmiştir. Bitkilerin halk ilacı olarak kullanılan kısımları dikkate alındığında en fazla kullanılan kısmın yaprak (%28) olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla herba (%18), çiçek (%16), kök (%13), meyve (%12), tohum (%7), lateks (%3) ve katran (%2) takip etmektedir.

Araştırmanın sonuçlarına göre bitkisel kaynaklı halk ilaçlarının çok çeşitli hastalıklara karşı kullanıldığı görülmektedir. Bu hastalıklar sınıflandırıldığında en fazla kullanılışın başta solunum sistemi hastalıkları (% 29) olmak üzere, sırasıyla sindirim sistemi (%12), iskelet-kas sistemi (%12), cilt (%9), damar (%7) ve kadın (%6) hastalıklarına karşı olduğu görülmektedir.

TABLO II
Çerkeş İlçesinde halk ilacı olarak kullanılan bitkiler

Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Yöresel Kullanılışı	Kullanılış Şekilleri
APIACEAE <i>Petroselinum crispum</i> (Miller) A.W. Hill	Maydanoz	Herba	Nefes darlığında (1,43) İdrar söktürücü (43)	Dekoksiyon, dahilen
ASTERACEAE <i>Anthemis coelopada</i> Boiss.	Papatya Akçabaş	Çiçek Herba	Boğaz yumuşatıcı, öksürük kesici (1,36,39) Nefes darlığında (1,36,39)	İnfüzyon,dahilen İnfüzyon,dahilen
<i>Anthemis cretica</i> L.	Papatya Akçabaş	Çiçek Herba	Öksürük kesici (1,36,39) Nefes darlığında (1,36,39)	İnfüzyon,dahilen İnfüzyon,dahilen
<i>Centaurea drabifolia</i> Sibth.&Sm. subsp. <i>detonsa</i> Bormn	Çakır diken	Çiçek	Sıtma (1,3, 43,48)	İnfüzyon,dahilen
BERBERIDACEAE <i>Berberis crataegiana</i> DC	Karamuk	Meyve	Hemoroitte (1,3,23,43,46)	İnfüzyon/dekoksiyon dahilen
BORAGINACEAE <i>Echium angustifolium</i> Miller	Kızılçık diken Kızılçık otu	Kök	Yara iyi edici (25)	Tereyağ ile merhem halinde, haricen
BRASSICACEAE <i>Brassica elongata</i> Ehrh	Hardal otu, Istapan	Tohum	Romatizmaya karşı (3)	Lapa, haricen
<i>Raphanus sativus</i> L.	Kara turp, İğdir turpu	Yumru	Öksürük kesici, Balgam söktürücü (1,43)	Oyulmuş kısmına şeker konularak oluşan sıvı, dahilen
CUCURBITACEAE <i>Bryonia alba</i> L.	Yer kabağı	Kök Kök / Meyve	Adet söktürücü (36,39) Çocuk düşürücü (36,39)	Dekoksiyon, dahilen Dekoksiyon , dahilen

TABLO II'nin devamı

Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Yöresel Kullanılışı	Kullanılış Şekilleri
<i>Cucumis sativus</i> L.	Salatalık, Hıyar	Meyve	Sarılık (1)	Usare, dahilen
<i>Echallium elaterium</i> (L.) A.Rich.	Acı kelek Yaban keleşği	Meyve	Sinüzit (1,43)	Özsuyu sulandırılarak buruna damlatılır.
CUPRESSACEAE <i>Juniperus oxycedrus</i> L. subsp. <i>oxycedrus</i>	Ardıç üzümü	Meyve	Hemoroitte (1,43), Safra kesesi rahatsızlıklarında (1,43,47)	Macun halinde, dahilen Meyve tozu bal ile karıştırılarak yenir.
EUPHORBIACEAE <i>Euphorbia myrsinites</i> L.	Sütleğen	Lateks	Parazit düşürücü (1,39)	Pilül halinde, dahilen
<i>Euphorbia rigida</i> Bieb.	Sütleğen	Lateks	Hemoroitte (1,43), Parazit düşürücü (39)	Lateks, haricen Pilül halinde, dahilen
FABACEAE <i>Lens esculenta</i> Moench.	Mercimek	Tohum	Çocuklar da solucan ve kıl kurdu düşürücü (1)	Dekoksasyon, dahilen
FAGACEAE <i>Quercus pubescens</i> Willd.	Meşe	Kabuk	İshale karşı (44)	Dekoksasyon, dahilen
HYPERICACEAE <i>Hypericum perforatum</i> L.	Verem otu, Çay çiçeği Sarı çiçek	Herba, Çiçek Herba	Verem,soğuk algınlığı (1,3,43) Kurt düşürücü (27,36,39,43)	Dekoksasyon, dahilen Dekoksasyon, dahilen
JUGLANDACEAE <i>Juglans regia</i> L.	Ceviz	Yaprak	Güneş çarpması, Kan dindirici (43)	Dekoksasyon, haricen Taze yaprak, haricen

TABLO II'nin devamı

Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısmı	Yöresel Kullanılışı	Kullanılış Şekilleri
LAMIACEAE <i>Mentha longifolia</i> (L.) Hudson subsp. <i>typhoides</i>	Nane, Yaban nanesi	Yaprak Herba	Mide rahatsızlıkları (43,56), Öksürük kesici, Soğuk algınlığı (27,56)	İnfüzyon, dahilen Dekoksiyon, dahilen
<i>Teucrium polium</i> L.	Yavşan otu Mayasıl otu	Herba	Hemoroitte (5,20,30,32) Bebekleri memeden kesmek için (5,43)	Dekoksiyon, dahilen Dekoksiyon, haricen
<i>Thymus praecox</i> Opiz. subsp. <i>skorpili</i> (Velen) Jalas	Kekik, Kekük	Yaprak	Nefes darlığı (1,3,56) Öksürük kesici (1,43) Mide rahatsızlıkları (1,43)	İnfüzyon, dahilen Dekoksiyon, dahilen
LILIACEAE <i>Allium cepa</i> L.	(Kuru) soğan	Soğan	Balgam söktürücü (36,39,43) Öksürük kesici (1)	Zeytinyağ ile kaynatılır, dahilen Şeker ile kaynatılır, dahilen
<i>Allium sativum</i> L.	Sarımsak	Soğan	Tansiyon düşürücü (1,43)	Çiğ olarak, yutulur.
LINACEAE <i>Linum aroanium</i> Boiss.& Orph.	Zeyrek	Tohum	Yara iyi edici (2,3)	Döğülmüş tohum, haricen
<i>Linum ussitatissimum</i> L.	Zeyrek, Cimit	Tohum	Çıban olgunlaştırıcı (3)	Döğülmüş tohum, haricen

TABLO II'nin devamı

Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısım	Yöresel Kullanılışı	Kullanılış Şekilleri
MALVACEAE <i>Malva neglecta</i> Wallr.	Ebegümeci, Ebengümeci	Yaprak	Kas ağrılarına karşı (1,43), Şişkinlik giderici, Karın ağrısı (43,56) Öksürük kesici (1) Adet dönemi sancılarında (43) Şeker hastalığında (36) Hemoroitte (1,43,56) Doğum sonrası iltihabın dağıtılması (36) Bebeklerde göbek bağı düşürmekte (36,43)	Lapa, haricen Haşlanarak yenir. Taze yaprak süt ile kaynatılır, karına sarılır.
<i>Malva sylvestris</i> L.	Ebegümeci, Ebengümeci	Yaprak	Hemoroitte (43,56)	Haşlanarak yenir.
MORACEAE <i>Morus nigra</i> L.	Kara dut	Yaprak	Şeker hastalığında (1,3,43)	İnfüzyon, dahilen
ORCHIDACEAE <i>Orchis mascula</i> L.	Salep	Yumru	Göğüs yumuşatıcı (1,43)	Dekoksiyon, dahilen
<i>Orchis pallens</i> L.	Salep	Yumru	Göğüs yumuşatıcı (43)	Dekoksiyon, dahilen
PINACEAE <i>Pinus nigra</i> Arn.	Kara çam	Katran	Nasır ve siğillere karşı (1,39,43) Kırıkların tedavisi (1,26,39,43)	Katran, haricen
PLANTAGINACEAE <i>Plantago lanceolata</i> L.	Siğil otu, Sinirli ot	Yaprak	Yara iyileştirici (1,3,43) Siğile karşı (1,21,22,39,43) Mide rahatsızlıkları (43) Bronşite karşı (26,43)	Taze yaprak yara üzerine sarılır Lapa, haricen Dekoksiyon, dahilen

TABLO II'nin devamı

Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısım	Yöresel Kullanılışı	Kullanılış Şekilleri
<i>Plantago major</i> L. subsp. <i>major</i>	Siğil otu, Sinirli ot	Yaprak	Yara iyileştirici (1,17,43) Mide rahatsızlıkları (1,47)	Taze yaprak yara üzerine sarılır. Lapa, haricen
POACEAE <i>Zea mays</i> L.	Mısır püskülü	Stilus	Diüretik, ödem giderici (1,43)	Dekoksiyon, dahilen
POLYGONACEAE <i>Rumex crispus</i> L.	Öfelek, Efelek	Yaprak	Kabıza karşı (1,9)	Haşlanarak yenir.
RANUNCULACEAE <i>Ranunculus constantinopolitanus</i> (DC).d'Urv.	Mayıs çiçeği	Çiçek	Romatizmaya karşı (44)	Dövülmüş çiçek, haricen
<i>Ranunculus marginatus</i> d'Urv var. <i>trachycarpus</i>	Sarı çiçek	Çiçek	Ödem giderici (3) , Romatizmaya karşı (1)	Dövülmüş çiçek, haricen
<i>Ranunculus repens</i> L.	Yakı otu	Çiçek	Romatizmaya karşı (1,26,43,45,47)	Dövülmüş çiçek, haricen
ROSACEAE <i>Cerasus avium</i> . (L.) Moench	Kiraz	Stipites	Diüretik (43)	Dekoksiyon, dahilen
<i>Crataegus szovitsii</i> Pojark.	Alıç, Aluç	Meyve Stipites	Tonik (1,3,36,39,43) Ateş düşürücü (44)	Olgun meyve yenir Dekoksiyon, dahilen
<i>Crataegus tanacetifolia</i> (Lam.) Pers.	Alıç,Aluç	Meyve	Tonik (3,36,39,43)	Olgun meyve yenir.
<i>Cydonia oblonga</i> Miller	Ayva	Yaprak	Karın ağrılarına ve öksürüğe karşı (39,43)	Dekoksiyon, dahilen
<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pallas. subsp. <i>elaegnifolia</i>	Ahlat,Kavut	Meyve	İshale karşı (11)	Toz edilmiş meyve suyla içilir.
<i>Rosa canina</i> L.	Kuşburnu	Meyve	Şeker hastalığında (39) Taş düşürücü (1)	Marmelat, dahilen Dekoksiyon, dahilen

TABLO II'nin devamı

Bitkinin Adı	Yöresel Adı	Kullanılan kısım	Yöresel Kullanılışı	Kullanılış Şekilleri
SALICACEAE <i>Salix alba</i> L.	Söğüt, Aksöğüt	Yaprak	Güneş çarpmasında (43)	Dekoksiyon , haricen
SCROPHULARIACEAE <i>Verbascum chertianthifolium</i> Boiss. var. <i>asperulum</i> (Boiss.) Murb.	Sığır kuyruğu, Öküz kuyruğu	Çiçek	Nefes darlığı, bronşit (1,43)	Dekoksiyon, dahilen
SOLANACEAE <i>Hyoscyamus niger</i> L.	Banotu	Tohum	Diş hastalıkları (8)	İnhalasyon
TILIACEAE <i>Tilia rubra</i> DC subsp. <i>caucasica</i> .(Rupr.)V. Engler	İhlamur	Çiçek	Öksürük kesici, Soğuk algınlığı (1,27,43)	Dekoksiyon, dahilen
ULMACEAE <i>Ulmus minor</i> Miller. subsp. <i>minor</i>	Karaağaç	Kök	Kas gevşetici, Yanlış kaynamış kemiklerin düzeltilmesinde, Adet dönemi hastalıkları (36)	Dövülmüş kök haricen Sütle lapa , haricen
URTICACEAE <i>Urtica dioica</i> L.	Isırgan otu Isırgan	Herba Herba, kök Yaprak Kök Tohum	Nefes darlığında (3,43) Kabızlığa karşı (3) Mide rahatsızlıklarında (36,43) Romatizma (19,36,43) Hemoroitte (36,43) Kas gevşetici (1,36) Kadınlarda kısırlık (27,43) Karın ağrısında (13) Kas gevşetici (1,43) Hemoroitte (27,43)	Dekoksiyon, dahilen İnfüzyon, dahilen Dekoksiyon , dahilen Taze olarak, haricen Dekoksiyon , dahilen Sütlü lapa ve zeytinyağı ile masaj yapılır. Dekoksiyon , dahilen Sütlü lapa, haricen Dekoksiyon , dahilen

TABLO III
Çerkeş İlçesinde halk ilacı olarak kullanılan hayvansal ve inorganik kaynaklar

Yöresel Adı	Yöresel Kullanılmış	Kullanılış Şekli
Ayı yağı	Hemoroitte (41)	Ayı yağıyla bulgur pilavı yapılarak aç karnına yenir.
Çekirge	Kısırlık (40)	Çekirge ezilir, vajinanın iç yüzeyine sürülür.
Karınca	Balgam söktürücü, Nefes açıcı (41)	Ormanda tümsek yapan karıncaların yuvası bir çomakla biraz karıştırılır ve yuvanın üzerine el uzatıldığında eli kaplayan sarı sıvı koklanır.
Alabalık, Mercan alabalığı	Bel ağrıları (1,55)	Dağlı deresinden tutulan kızıl benekli alabalık kılçıkları kalıncaya kadar saf zeytinyağı içinde bekletilir, ağrıyan kısma tülbentle sarılır.
	Akciğer rahatsızlığı (1,55)	Dağlı deresinden tutulan kızıl benekli alabalık kılçıkları kalıncaya kadar saf zeytinyağı içinde bekletilir, ağrıyan kısma tülbentle sarılır. Balık yağı gibi içilir.
	Yanlış kaynamış kırıkların yumuşatılması ve kireçlenmeye karşı (1,55)	Dağlı deresinden tutulan kızıl benekli alabalık kılçıkları kalıncaya kadar saf zeytinyağı içinde bekletilir, yanlış kaynamış bölgeye tülbentle sarılır. İki üç gün sonra işlem tekrarlanır.
Yumurta	Kırıklarda (1,40)	Yumurta ve buğday unu karıştırılarak bir bezin üzerine sürülür, yaşken kırık üzerine sarılır, kurduğunda alçı gibi sertleşir.
Sirke ruhu	Saç kırana karşı (1)	Sirke ruhu çok az sulandırılıp içine biraz tentürdiyot eklenir, saçkıran olan kısma sürülür, sürülen bölge önce kızarır, sonra kabuk bağlar. Bu kabuğun kaldırılmaması gerekir.
Su, ışıldak su, hışırdak su	Eklem ağrıları (1,40,43)	Su ile yıkanılır.
	Kısırlık (40)	Çocuğu olmayan kadınlar suyun üzerine bir süre çömelirler.
Kükürtlü su	Mide rahatsızlıkları (1,40,56)	Su içilir.

TABLO IV
Çerkeş İlçesinde halk ilacı olarak kullanılan bitkilerin familyalara göre dağılımı

Familya	Bitki sayısı	Familya	Bitki sayısı
Apiaceae	1	Malvaceae	2
Asteraceae	3	Moraceae	1
Berberidaceae	1	Orchidaceae	2
Boraginaceae	1	Pinaceae	1
Brassicaceae	2	Plantaginaceae	2
Cucurbitaceae	3	Poaceae	1
Cupressaceae	1	Polygonaceae	1
Euphorbiaceae	2	Ranunculaceae	3
Fabaceae	1	Rosaceae	6
Fagaceae	1	Salicaceae	1
Hypericaceae	1	Scrophulariaceae	1
Juglandaceae	1	Solanaceae	1
Lamiaceae	3	Tiliaceae	1
Liliaceae	2	Ulmaceae	1
Linaceae	2	Urticaceae	1

Bulgularımıza göre *Urtica dioica* L., 7 farklı yerleşim biriminde, 8 farklı kullanılış ile hastalıklara karşı en fazla kullanılışı olan türdür. Bu bitkiyi *Malva neglecta* Wallr., *Plantago lanceolata* L. ve *Hypericum perforatum* L. türleri takip etmektedir (Tablo II).

Bulgularımız, Türkiye’de daha önce yapılmış olan halk ilacı araştırmaları ile karşılaştırıldığında benzer ve farklı yöresel adlar ve kullanılışlar tespit edilmiştir. Yörede halk ilacı olarak kullanılan 20 türe verilen 27 farklı yöresel adın ülkemizde daha önce yapılmış benzer araştırmalarda yer almadığı tespit edilmiştir. Bu farklılıkların bir kısmı aluç, öfelek isimlerinde olduğu gibi sadece yöresel lehçe farklılıklarıdır. Ayrıca bazı yöresel adlar başka cins ve türlere de verilmektedir. Ancak yer kabağı, yaban keleş ve kavut yöresel adları ilk defa bu araştırmada tespit edilmiştir⁶⁻²³.

Bulgularımıza göre, *Anthemis coelopada* Boiss., *Brassica elongata* Ehrh., *Crataegus szovitsii* Pojark., *Echium angustifolium* Miller, *Linum aroanium* Boiss. & Orph., *Ranunculus constantinopolitanus* (DC).d'Urv. ve *Verbascum cherianthifolium* Boiss. var. *asperulum* türlerinin Türkiye'de daha önce yapılmış halk ilacı araştırmalarında herhangi bir kullanımına rastlanmamıştır. Ayrıca *Cucumis sativus* L.'un usaresinin sarılıkta, *Salix alba* L.'nin yapraklarının güneş çarpmasında, *Euphorbia myrsinites* L.'in lateksinin parazit düşürücü olarak, *Bryonia alba* L.'nin kök ve meyvelerini ve *Ulmus minor* Miller. subsp. *minor*'un kökünün kadın hastalıklarında kullanılışı ilk defa bu çalışmada tespit edilmiştir⁷⁻²³.

Sonuç olarak Türkiye halk ilacı envanterinin bir parçası olan bu araştırma ile Çerkeş İlçesine ait halk ilaçları tamamen kaybolmadan bilimsel olarak tanımlanmış, yeni adlandırmalara, kullanılışlara ve bilinmeyen halk ilaçlarının ortaya çıkarılmasına katkı sağlanmıştır. Günümüzde bitkilerle tedavinin yaygınlaşması nedeniyle bu tür çalışmalar ilaca yönelik araştırmalarda kaynak oluşturabilir.

Özet

Çerkeş (Çankırı) İlçesinde çoğu bitkisel olmak üzere halk ilacı olarak kullanılan doğal kaynaklar araştırılmış ve 50 bitkisel, 8 hayvansal ve inorganik kaynağın halk ilacı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Halk ilacı olarak kullanılan bitkiler tayin edilmiş, bilimsel ve yöresel adları, kullanılışları, kullanılan kısımları ve kullanılış şekilleri verilmiştir. Bulgular Türkiye'de yapılan halk ilaçları ile ilgili araştırmalarla karşılaştırılarak ülkemiz için yeni olan yöresel adlar, kullanılışlar ve tıbbi bitkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk ilaçları, Tıbbi bitkiler, Çerkeş (Çankırı)

Summary

Folk Medicines of Çerkeş (Çankırı) in Turkey

The biological sources, mainly plant origine, used as folk medicines in Çerkeş (Çankırı) provinces were investigated. As a result of our research, it was determined that 50 plant, 8 animal and inorganic sources are used as folk medicine in Çerkeş. The medicinal plants are identified and are listed with the scientific and local names, traditional usages, part used, preparing methods. New local names, traditional usages and the medicinal plants for our country are defined based on the comparison of the data with studies on folk medicine in Turkey.

Keywords: Folk medicine, Medicinal plants, Çerkeş (Çankırı / Turkey)

KAYNAKLAR

1. Alpınar, K., Saçlı, S., Türkiye'deki Etnobotanik Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya, XI.Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı, Ankara, 1996, "Bildiri Kitabı", (Ed. M. Coşkun), A.Ü. Ecz. Fak. Yay. No: 75, s. 157-166, Ankara, (1997).
2. Fujita, T., Sezik, E., Tabata, M., Yeşilada, E., Honda, G., Takeda, Y., Tanaka, T. and Takaishi, Y., Traditional Medicine in Turkey VII, Folk Medicine in Middle and West Black Sea Regions, Economic Botany, 49(4), 406-422, (1995).
3. TC. Çankırı Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, İstatistiklerle ve Fotoğraflarla 1992-1998 Yıllarında Gelişen Çankırı, Çankırı (1999).
4. Davis, P.H., "Flora of Turkey and the East Aegean Islands", University Press Edinburgh, (1965-1988),Cilt 1-10.
5. Tutin, T.G., Heywood, V.H., Burgers, N.A., Moore, D.M., Valentine, D.H., Walters, S.M., Webb, D.A., Flora Europaea, 2, Cambridge University Press, Cambridge, (1968).
6. Baytop, T., "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü", Türk Dil Kurumu Yayınları No: 578, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, (1994).
7. Baytop, T., "Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi (Geçmişte ve Bugün)", 2. Baskı, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul, (1999).
8. Honda, G., Yeşilada, E., Tabata, M., Sezik, E., Fujita, T., Takeda, Y., Takaishi, Y., Tanaka, T., Traditional Medicine in Turkey VI. Folk Medicine in West Anatolia; Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın Provinces, Journal of Ethnopharmacology, 53, 75-87, (1996).
9. Koçak, S., Özhatay, N., Local Names of Some Plants from Karaman Province, Journal of Faculty of Pharmacy of Istanbul University, 33, 27-36 (2000).
10. Turkey I. Folk Medicine in Northeast Anatolia, Journal of Ethnopharmacology, 35, 191-196, (1991).
11. Sezik, E., Zor, M., Yeşilada, E., Traditional Medicine in Turkey II. Folk Medicine in Kastamonu, Journal of Pharmacognosy, 30, 233-239, (1992).
12. Sezik, E., Yeşilada, E., Tabata, M., Honda, G., Takaishi, Y., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda, Y., Traditional Medicine in Turkey VIII. Folk Medicine in East Anatolia; Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Iğdır Provinces, Economic Botany, 51(3), 195-211, (1997).
13. Tabata, M., Sezik, E., Honda, G., Yeşilada, E., Fukui, H., Goto, K., Ikeshiro, Y., Traditional Medicine in Turkey III. Folk Medicine in East Anatolia, Van and Bitlis Provinces, Journal of Pharmacognosy, 32, 3-12, (1994).
14. Tuzlacı, E., Erol, M.K., Turkish Folk Medicinal Plants. Part II; Eğirdir (Isparta), Fitoterapia, 70, 593-610, (1999).
15. Tuzlacı, E.,Tolon, E., Turkish Folk Medicinal Plants, Part III Şile (İstanbul), Fitoterapia, 71, 673-685, (2000)
16. Tuzlacı, E., Aymaz, P.E., Turkish Folk Medicinal Plants. Part IV: Gönen (Balıkesir), Fitoterapia, 72, 323-343, (2001)
17. Yazıcıoğlu, A., Tuzlacı, E., Folk Medicinal Plants of Trabzon (Turkey), Fitoterapia, 4, 307-318, (1996).
18. Yeşilada, E., Honda, G., Sezik, E., Tabata, M., Goto, K., Ikeshiro, Y., Traditional Medicine in Turkey IV. Folk Medicine in The Mediterranean Subdivision, Journal of Ethnopharmacology, 39, 31-38, (1993).
19. Yeşilada, E., Honda, G., Sezik, E., Tabata, M., Fujita, T., Tanaka, T., Takeda, Y., Takaishi, Y., Traditional Medicine in Turkey V. Folk Medicine in The Inner Taurus Mountains, Journal of Ethnopharmacology, 43, 133-152, (1995).

20. Yeşilada, E., Sezik, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, Y., Tanaka, T., Traditional Medicine in Turkey IX. Folk Medicine in North-West Anatolia, *Journal of Ethnopharmacology*, 64, 195-210, (1999).
21. Yıldırım, Ş., Munzur Dağlarının Yerel Bitki Adları ve Bunlardan Bazılarının Kullanılışları, *Doğa Bilim Dergisi*, 9(3), 593-597, (1985).
22. Yıldırım, Ş., Bolkar Dağları'nın Yerel Bitki Adları ve Tıbbi Bitkileri, VI. Bitkisel İlaç Hammaddeleri Toplantısı (Ankara, 16-19 Mayıs 1986) Bildiri Kitabı (Ed.B.Şener), 279-285, Ankara (1987).
23. Yıldırım, Ş., Munzur Dağlarından Bazı Bitkilerin Yerel Adları ve Birkaçının Kullanımı (II), *Ot Sistematik Botanik Dergisi*, 1(2), 43-46, (1994).